

TARİH ÜZERİNE BİR DERS

LORD ACTON

VakıfBank Kùltür Yayınları: 0031
Tarih: 008

TARİH ÜZERİNE BİR DERS
LORD ACTON

Özgün adı
*Inaugural Lecture on
The Study of History*
Türkçesi
Kerem Başer

Yayın Müdürü
Dr. Hasan Aksakal

Tasarım ve Yayın Kimliği
Bülent Erkmen

Kapak Görseli
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Hikmet Akyüz

Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Son Okuma
Mutlu Dursun

VakıfBank Kùltür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 – Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr – info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş.,
2020

ISBN 978-605-7947-53-6

*Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank
Kùltür Yayınları'na aittir. Tanıtım
amacıyla, kaynak göstermek şartıyla
yapılacak sınırlı alıntılar dışında,
yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir elektronik veya mekânîk araçla
çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve
mali hakları saklıdır.*

Baskı
Ofset Yapımevi
Şair Sokak No: 4, Çağlayan Mahallesi,
34410 Kağıthane, İstanbul
Telefon: 0 212 295 86 01
Sertifika No: 45354

1. Baskı: Mart 2020

TARİH ÜZERİNE BİR DERS

LORD ACTON

TÜRKÇESİ
KEREM BAŞER

LORD ACTON

On dokuzuncu yüzyıl İngiliz düşünce tarihinin en önemli figürlerinden biri olan Lord Acton, tam adıyla John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1st Baron Acton 1834'te Napoli'de doğdu. Alman, İtalyan ve İngiliz aristokrasisine mensup Katolik bir ailenin ferdi olan Acton, özel eğitiminin yanı sıra Münih'te ilahiyat, felsefe ve tarih okudu. Lordlar Kamarasında görev yaptı; başbakan William Gladstone'a danışmanlık hizmetinde bulundu. Gazeteci, editör ve yazar olarak uzun yıllar boyunca yazı hayatını sürdüren ve çağının en bilgili insanlarından biri kabul edilen Lord Acton, Batı Avrupa'nın tamamına vâkıf bir pozisyonda, ayrıcalıklı bir entelektüel kariyere sahip oldu. Kraliçe Victoria'dan da, Oxford, Cambridge ve Münih üniversitelerinden de onursal ödüller aldı. Ömrünün sonlarına doğru, yüzlerce makale yazmasına rağmen hiç kitap yayınlamamış bir tarihçi olarak, Cambridge Üniversitesi Tarih bölümüne atandı (1895), ancak kısa süre sonra görevinden ayrıldı ve 1902'de Bavyera'da öldü.

KEREM BAŞER

1984 Ankara doğumlu olan Kerem Başer lise öğrenimini İstanbul'da tamamladıktan sonra Boğaziçi Üniversitesi'nde öğrenim gördü. İktisat, siyaset ve uluslararası ilişkiler alanlarında denemeleri bulunan çevirmenin çeşitli dergilerde makale ve çevirileri yayınlandı. Yüksek lisansını uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanında yaptı. Avrupa bütünleşmesinin tarihsel dinamikleri, ABD siyasi tarihi, uluslararası çatışmalar ve barış süreçleri konularında akademik çalışmaları bulunan Başer, halihazırda serbest çevirmenlik yapmakta, çeşitli firmalara AB ve dış ilişkiler konularında danışmanlık hizmeti vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Hasan Aksakal:
“Lord Acton'ın Entelektüel Portresi”
006

Tarih Üzerine Bir Ders
015

LORD ACTON'IN ENTELEKTÜEL PORTRESİ

HASAN AKSAKAL

Lord Acton (1834-1902), tam ismiyle John Emerich Edward Dalberg-Acton, 1st Baron Acton, Victoria Çağı İngiltere'sinin yetiştirdiği önde gelen liberal entelektüellerden biri olarak tanınır ve pek çok bakımdan tipik bir 19. yüzyıl şahsiyetidir. Acton hem bağımsız bir araştırmacı ve yazar olarak, hem Alman tarih yazımı metodolojisini İngiliz akademisyenlere takdim eden bir entelektüel temsilci (agent) olarak hem de 16. yüzyıldaki Reform Çağından beri ilk kez siyasal katılımlarına izin verilen Katoliklerin Birleşik Krallık parlamentosundaki temsilciliğini üstlenen önemli bir siyasetçi olarak değerlendirilebileceği gibi, çalışkan bir gazeteci, sıkı bir editör ve usta bir hatip olarak da dikkate değer bir isimdir.¹ Lord Acton yaklaşık 67 bin kitaplık şahsi kütüphanesiyle daima döneminin tarihçilerini kendine çe-

1. Lord Acton'ın bahsi geçen konularda hâlâ atıf yapılan çalışmalarından bazıları şunlardır: "Nationality" (1862), "German School of History" (1886), "The History of Freedom in Antiquity" (1877), "The History of Freedom in Christianity" (1887), "Inaugural Lecture on the Study of History" (1895).

ken bir kutup sayılmış ve “Güç yozlaştırır” (Power corrupts) sözü başta gelmek üzere, birçok vecizesiyle, aforizma seven okurların merakla bakındığı bir referans olmuştur. Ardında yaklaşık 50 bin sayfalık bir elyazması bırakmasına rağmen, Lord Acton hayattayken tek bir kitap dahi yayınlamamış olmasıyla da ilgi çekicidir.

Soylu ve hayli kozmopolit bir aile geleneğine sahip olan Lord Acton, 10 Ocak 1834’te, o zamanlar Sicilya’yla beraber yönetilen bir krallık olan Napoli’de doğdu. Eski Napoli başbakanlarından Sir John Acton’ın (ölümü 1811) torunu olan Acton’ın ailesi sadece İtalyan ve İngiliz değil, Fransız ve Alman asilzadelerinin de karmaşık bir hikâyesini bünyesinde barındırıyordu.² Geleceğin Britanya Dışişleri Bakanı (ve otuz yıl boyunca Lordlar Kamarasında Liberal Parti liderliğini üstlenen) üvey babası Lord Granville’in yönlendirmesiyle çok iyi bir özel eğitim alan Acton, ailesinin Katolik ahlakı doğrultusunda yetiştirildi. Ancak dinsel kimliği nedeniyle Cambridge Üniversitesi’ne öğrenci olarak kabul edilmedi.³ Bunun üzerine, kuzenlerinin de bulunduğu Almanya’da üniversite eğitimi almaya karar verdi ve Münih’e yerleşti. Burada ömür boyu dost kalacağı

2. Harold Acton, “Lord Acton”, *Chicago Review*, Vol. 15, No. 1 (Yaz 1961), özellikle s. 33-39.

3. Richard Cavendish, “Death of Lord Acton”, *History Today*, Vol. 52, No. 6, (Haziran 2002). <https://www.historytoday.com/archive/death-lord-acton>

Katolik din adamı Johann von Döllinger'in etkisiyle tarihselci ilahiyat çalışmalarına merak saldı.⁴ Özgürlük üzerine fikirleri de burada derinlik kazanmaya başladı ve sıkı bir koleksiyoner olan Acton, kendisine çok zengin bir kütüphane kurmayı başardı. Zaman içinde muhafazakâr tınıları da olan, ayrıksı bir liberal dünya görüşünü benimsedi ve Avrupa coğrafyasındaki tarihsel ve dilsel zenginlik üzerine eğildi.⁵ Bu sırada Alexis de Tocqueville (1805-1859) ve Leopold von Ranke (1795-1886) gibi pek çok entelektüelle mektuplaşarak, tutkuyla ilgilendiği özgürlük düşüncesi üzerine araştırmalarını derinleştirmeye çalıştı. Bununla beraber, Lord Acton hiçbir zaman insanın özgürlüğüne ilişkin iyimser biri olmadı; Avrupa'nın dört bir yanından muhataplarıyla mektuplaşmalarında da, Katoliklerin günahkârlık anlayışı ile özgürlük kavramı arasındaki karmaşık ilişkide de sorguladığı şey buydu. Modern (demokratik) toplumda insan özgürlüğü gerçekten mümkün müydü? Yoksa "Bir azınlık tarafından baskı altında tutulmak kötü bir şeydir, fakat bir çoğunluk tarafından baskı altına alın-

4. Stephen J. Tonsor, "Lord Acton on Dollinger's Historical Theology", *Journal of the History of Ideas*, Vol. 20, No. 3 (Haziran-Eylül, 1959), s. 329-352.

5. Friedrich A. Hayek, *Individualism: True and False* adlı konferans metninde (Chicago, 1948), Lord Acton için, "hakiki bireysellik" konusunda Adam Smith, Edmund Burke ve İngiliz Whig (Muhafazakârlar) geleneğinin (Tocqueville ile birlikte) en olgun takipçisi olduğunu iddia eder. Hakikaten Acton'ın Burke'ten hayli etkilendiği pek çok düşünce insanı tarafından ifade edilmiştir. Bkz. Seamus F. Deane, "Lord Acton and Edmund Burke", *Journal of History of Ideas*, Vol. 33, No. 2 (Nisan-Haziran 1972), s. 325-335; Gertrude Himmelfarb, "The American Revolution in the Political Theory of Lord Acton", *The Journal of Modern History*, Vol. 21, No. 4 (Aralık 1949), s. 293-312.

mak çok daha kötüdür!” derken aristokrat mutlakîyetinin yerini devlet mutlakîyetinin almasının getireceği felaketi mi işaret ediyordu? Buna net bir cevap vermek güç. Ancak torunu Harold Acton’ın belirttiği gibi, Lord Acton ömrünün son anına dek bireyseliği savunmuş olsa da, fikirlerini insanın özündeki iyiliğe yaslamadığı gibi, onun kendi kaderini belirleyebildiğine de hiçbir zaman inanmadı.⁶ Gücün yozlaştırıcı etkisine ilişkin ünlü sözü ise, adeta çağının önde gelen Alman düşünürleri Schopenhauer ve Nietzsche’yi hatırlatır türden, bir kültürel karamsarlığın (ve Katolik günahkârlık öğretisinin) izdüşümüdür.

1853’te Amerika Birleşik Devletleri’ne ve 1856’da Rusya’ya seyahati, Lord Acton’ın hem demokrasi hem de otokrasi üzerine eleştirel görüşlerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Acton 1859’da İngiltere kırsalına yerleşti ve Lord Granville’in onu dahil etmek istediği siyaset çevreleriyle tanıştı; kısa bir süre sonra da Britanya Parlamentosunun Avam Kamarası kanadında görev aldı. Başbakan William Gladstone’un harareti bir savunucusu olan Acton, 1865’te meclis üyeliği sonlanınca, o yıllarda (1861-1865) yaşanan İç Savaş deneyimini doğru anlamak adına dikkatini Amerika Birleşik Devletleri’ne yöneltti. Burada da, tıpkı İngiltere ve Papalık siyasetine olduğu gibi, çoğunluğun tavrına aykırı görüşlere sahipti. Lord Acton, merkezi güçlere karşı Güney eyaletlerinin özerkliklerini koruma iddiasındaki Konfede-

6. Harold Acton, “Lord Acton”, *Chicago Review*, Vol. 15, No. 1 (Yaz 1961), s. 32.

rasyoncuların tarafını tutmaktaydı.⁷ İrlanda sempatisini hiçbir zaman gizlemeyen ve birtakım benzerlikler nedeniyle Güneyi anlamaya çalışırken kölelik düzenini savunanlarla yan yana gelmiş olması pek çok bakımdan gariptir. Yakın arkadaşı ve dönemin en önemli eleştirmenlerinden biri olan Matthew Arnold'a bakılırsa, sadece Katolik kamuoyunu değil, Liberal Parti lideri Gladstone'un dünya görüşünü de etkileyen başlıca entelektüel kaynaklardan biri sayılan Lord Acton'ın hak ve özgürlük anlayışı bağlamına göre böyle sıradışılaşılabilmekte ve muhataplarını şaşkınlığa uğratabilmekteydi...

Acton'ın yazı hayatındaki yükselişi 1850'lerin sonlarında aylık Katolik düşünce dergisi *The Rambler*'a editörlük yapmasıyla başlar. Zengin içerikli tarih makaleleriyle donattığı bu dergiden 1862'de bir başka dergi daha doğar: *Home and Foreign Review*. Özgürce yazıp düşüncelerini paylaştığı bu iki yerde de, Acton, bireyin Kilise hiyerarşisini değersizleştiren bir özgürlüğe sahip olması gerektiğini savunduğu için müesses Kilise temsilcilerinin tepkisini çeker.⁸ İş, konu hakkında Papalık tarafından bir bildiri

7. Crane Brinton, "Lord Acton's Philosophy of History", *The Harvard Theological Review*, Vol. 12, No. 1 (Ocak 1919), özellikle s. 95-98.

8. Acton'a göre, Kilise teşkilatı papayı mutlak bir egemene dönüştürmüştür, ancak Kilisede mutlakiyetçilik, devlette mutlakiyetçiliği kabul edilemez kılan aynı itirazlara açıktır. Nitekim Luther'in tarih sahnesine çıkışının sebebi, Kilisenin insan iradesini ezen "tiranlığı ve kötü yönetimidir." Bkz. Brinton, a.g.m. s. 103 vd.

yayınlanacak kadar büyür ve Acton dergicilik işinden vazgeçme noktasına gelir. Bundan sonra arada bir *North British Review* gibi mahfillerde yazacak; o makalelerde de kendini sadece tarihle doğrudan ilişkili konularla sınırlandıracaktır. Lord Acton denince akla gelen en parlak metinler yine de “Antikçağda Özgürlüğün Tarihi” [The History of Freedom in Antiquity] ve “Hristiyanlıkta Özgürlüğün Tarihi” [The History of Freedom in Christianity] gibi başlıklarla, bireyin din, kültür ve toplum karşısında özgürlüğünün sınırlarını aradığı ve Katolik Kilisesini kızdırmanın eşiğinde gezdiği çalışmalarıdır.

Acton çağının en önde gelen entelektüellerinden biri olarak kabul edilmesine rağmen her zaman kütüphaneye kapanan bir kitap kurdu değildi. Milli birliğini sağladığı için artık İtalya’nın bir şehri olan Napoli’de, Güney Fransa’daki kontes kuzeninin malikanesinde, yeni kurulan II. Reich Almanya’sındaki dostlarının yanında oldukça hareketli bir yaşam sürmekteydi. Bununla beraber Acton’ın mesaisi daima Londra’daki siyasi ve kültürel çevrelere odaklıydı. 1869’da Kraliçe Victoria, Acton’ı “Baron Acton” ilan edip ona daha yüksek bir asalet unvanı verdi. [Acton ayrıca 1897’de şövalye kumandan (knight commander) olarak da taltif edilecekti.] Lord Acton, ömrünün son demlerine dek hiç akademisyenlik yapmadıysa da, çok genç sayılabilecek yaşlardan itibaren akademik çevrelerce de onurlandırıldı. 1872’de, yani henüz

otuz sekiz yaşındayken, Münih Üniversitesince verilen fahri felsefe doktorasıyla ödüllendirilen Lord Acton'a 1888'de Cambridge Üniversitesi hukuk, 1889'da ise Oxford Üniversitesi medeni hukuk alanında fahri doktora derecesi verdi.⁹ Oxford'a bağlı All Souls College'ta 1890'da akademik araştırmacı (fellow) olarak kabul gören Lord Acton, Başbakan William Gladstone'un danışmanlığı görevinin ardından, 1895'te, yani 61 yaşındayken Cambridge Üniversitesi Tarih bölümünde modern tarih profesörlüğüne atandı.¹⁰

Bununla birlikte hem Acton daha önce hiç hocalık yapmamıştı hem de Londra'nın yanı sıra Napoli, Roma, Cannes ve Münih arasında uzun yıllardır bölünmüş olan yaşamı, Acton'ın kampus sükûnetinden yararlanarak çalışmalarını tamamlamasına izin vermeyecek gibiydi. Nitekim bu dönem çok da uzun sürmedi. Çağının en bilgili kişilerinden biri olan Lord Acton, beklenmedik bir zamanda, 19 Haziran 1902'de, Bavyera'daki Tegernsee'de öldü.

Ömrünün ancak son demlerinde bir akademik pozisyonu kabul eden Acton'ın, kurucu editörlerinden olacağı *Cambridge Modern History* serisinde¹¹ ölümünün

9. Harold Acton, a.g.m, s. 43.

10. John Neville Figgis, Reginald Vere Laurence, "Introduction: Lord Acton as Professor", Lord Acton, *Lectures on Modern History* (içinde), Londra: Macmillan, 1906, s. IX-X.

11. Josef L. Altholz, "Lord Acton and the Plan of the Cambridge Modern History", *The Historical Journal*, Vol. 39, No. 3 (Eylül, 1996), s. 723-736. G. N. Clark, "Origin of the Cambridge Modern History", *The Cambridge Historical Journal*, Vol. 8, No. 2 (1945), s. 57-64.

ardından yer alan bazı yazılarının yanı sıra, dergilerde dağınık halde bulunan uzun makaleleri, tarih ve tarihçilik üzerine kitap ölçeğinde ders ve konferans metinleri, din ve özgürlük kavramı üzerine felsefi risaleleri bulunmaktadır. Onun bugün de yeni yorumları yapılan ayrıkçı liberalizm ve bireysellik anlayışı, tıpkı Tocqueville'inki gibi, politik bir doktrin olma iddiası taşımayıp, aksine, ahlaki bir içeriğe sahiptir. Bu yüzden Lord Acton'ı anlamanın yolu onun "dignity" ve "moral" sözcüklerine yüklediği anlamları doğru değerlendirmekten geçer.

Bütün dünyada tanınmasına ve tarih alanındaki çalışmalarda sıkça anılmasına rağmen, ölümünün üzerinden geçen yaklaşık yüz yirmi yıl boyunca Lord Acton'ın çalışmaları Türkçeye çevrilmemişti. Yayın hayatının henüz başında olan VakıfBank Kültür Yayınları, liberal düşüncenin ve tarihçiliğin bu önemli isminin, 1895 yılında Cambridge Üniversitesi Tarih bölümünde açılış konferansı olarak verdiği dersi *Tarih Üzerine Bir Ders* adıyla Türkçeye kazandırarak ülkemizin kültür hayatına esaslı bir katkıda bulunuyor.

Lord Acton modern dünya tarihini Kolomb, Machiavelli, Erasmus ve Luther gibi isimlere atıfla 16. yüzyıldan başlatarak yüzyıllara yayılan bu dönemi (moderniteyi) metin boyunca bütüncül bir Avrupa kavrayışıyla ele alıyor ve bu yepyeni deneyimin tarihe bakış ve tarihçilik mesle-

đi açısından ortaya çıkardığı değiğimi sorguluyor. Acton'ın düşünce dünyasına giriş niteliğinde bir çalışma olan *Tarih Üzerine Bir Ders*, yazarın veciz söz söylemeyi, zengin kaynak kullanmayı seven yaklaşımına ve çok-dilli referanslarına dair epeyce malzeme sunmakla kalmayıp, 19. yüzyılın sonundaki İngiliz tarih anlayışına dair esaslı fikirler de veren küçük ama değerli bir başlangıç...